

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

У статті представлено різні підходи до патріотичного виховання курсантської молоді. Проведений аналіз публікацій, що висвітлюють умови здійснення патріотичного виховання курсантів, принципів та організаційних форм цієї роботи, дозволив виокремити групи методів, що можуть бути використані у процесі патріотичного виховання майбутніх працівників пенітенціарної системи. Наведена методика патріотичного виховання ґрунтується на досвіді проведення патріотичного виховання під час викладання таких дисциплін, як: історія, філософія, культурологія, пенітенціарна політика та пенітенціарна система України, кримінально-виконавче право, пеналогія, пенітенціарна педагогіка, пенітенціарна психологія, безпека життєдіяльності та ін.

***Ключові слова:** патріотизм, патріотичне виховання, майбутні працівники пенітенціарної системи, методи патріотичного виховання, форми та принципи патріотичного виховання.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Патріотичне виховання є важливою складовою формування світогляду пенітенціарного персоналу, якому доводиться працювати з людьми, які дотримуються різних точок зору на події, що відбуваються в Україні. Проведення соціально-виховної роботи із засудженими передбачає наявності знань та вмінь організувати роботу, спрямовану на патріотичне виховання. Навчання в закладі вищої освіти передбачає використання форм та методів патріотичного виховання, що дозволяють прищеплювати поважливе ставлення до традицій українського народу, його мови, культури, державної символіки.

Взаємопроникнення форм роботи, спрямованої на патріотичне виховання курсантської молоді та становлення особистості, неможливе без врахування чинників, що посилюють патріотичну складову освітнього процесу, створюють сприятливе зовнішнє середовище і через почуття формують інтелектуальну, вольову, пізнавальну сферу пенітенціарного працівника як людини, яка,

свідомо, виконуючи свій професійний обов'язок, уособлює в собі представника державної інституції та патріота.

Недостатня увага, що приділяється патріотичному вихованню, негативно позначається не лише на ставленні майбутнього працівника до професійної діяльності, а й викликає в подальшій роботі багато проблем, оскільки його патріотизм передається колегам, суб'єктам виховного впливу, тобто засудженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Про важливість національно-патріотичного виховання та формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, поваги до видатних вітчизняних діячів, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків під час навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання вказує М. Бурдін. Притому він виділяє такі напрями патріотичного виховання, як державний, соціальний, військовий і правовий, вказуючи на те, що виховання має здійснюватися на заняттях і поза ними [1, с. 16–17]. М. Бурдін не розкриває методики формування патріотичних почуттів, обмежуючись лише загальними напрямками цього виховання. Інший дослідник, В. Мірошніченко, вивчала сутність патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників, звертала увагу на фактори, що впливають (позитивно та негативно) на формування мети та мотивації зазначеної категорії курсантів. Розглядаючи ці фактори, В. Мірошніченко наголошувала на певному суб'єктивному досвіді та уявленні про свою Вітчизну, арсенал певних почуттів, ціннісних орієнтацій і мотиваційних установок курсантів. За результатами проведеного дослідження науковець констатує, що курсанти, які прибули до академії з великих міст, не мають високої схильності до проходження служби у віддаленій місцевості та підрозділах кордону. У той час як жителі сільської місцевості мають більший рівень мотивації, що, на думку автора, свідчить про їх патріотизм. На формування мети та мотивації патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників впливає, на думку В. Мірошніченко, рівень

усвідомленості значущості патріотичного виховання, розуміння його ролі для особистісного розвитку, ступінь підтримки та стимулювання патріотичного виховання з боку держави. Серед засобів і способів, що відіграють провідну роль у патріотичному вихованні, автор називає формування певних знань про поведінку військослужбовця, працю, спортивно-масові заходи, творчу самодіяльність, перегляд військово-патріотичних та історичних фільмів тощо [2]. Не відкидаючи напрацювання дослідника, слід зазначити, що недостатня увага приділяється методиці формування патріотизму, формам організації роботи з курсантами.

О. Мартин [3] розглядає принципи патріотичного виховання, патріотичне почуття, чинники внутрішнього та зовнішнього середовища, що визначають даний процес, важливість самовиховання та саморозвитку через засвоєння знань з історії. Згадує про необхідність використання різних засобів і прийомів виховання, методики проведення навчальних та виховних заходів, не розкриваючи їх змісту та сутності.

В. Медведєв, О. Шевченко [4] на основі проведених досліджень ставлення курсантів до патріотичного виховання виділяють серед недоліків слабкий контроль з боку керівництва, порушення вимог статутів і законів, низький рівень патріотичної свідомості. Умовами формування патріотичної свідомості вважають вплив колективу, організаторські та виховні зусилля керівників і громадських організацій, удосконалення нормативно-правової бази, інформаційно-правового забезпечення, підтримку української кінопродукції, матеріалів телебачення тощо, спрямованих на патріотичне виховання. Крім того, виділяють пріоритетні напрями системи виховання правоохоронців, до яких відносять формування національної свідомості, забезпечення духовної єдності поколінь, формування поваги до правоохоронних органів України, прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну, тощо. Рівень патріотичної вихованості визначається дисциплінованістю та ступенем правової спеціальної підготовки курсантів і командирів усіх ланок.

В. Єршова [5] зосереджується на певних педагогічних методиках проблеми підготовки майбутніх офіцерів, спираючись на функції, які вони виконують, а саме: спеціаліст у певній професійній області; вихователь та викладач; соціальний педагог; управлінець; військовий професіонал. Дослідник пропонує педагогічні методики, серед яких називає бінарне проведення занять; розширення передового і новаторського досвіду; тестування; гендерну підготовку; розвиток комунікативності; ігрові методики; дискусії у поєднанні з ігровим моделюванням. Серед основних напрямів навчальної роботи В. Єршова називає глибокий аналіз сучасних тенденцій, перебудову підготовки курсантів через випереджальну освіту, активне використання сучасних інноваційно-педагогічних технологій, у тому числі й комп'ютерних; самостійну роботу; контекстний підхід у підготовці офіцерів.

О. Євдокімова [6] проводить історичний аналіз ставлення до патріотичних почуттів та їх ролі в житті людини. Патріотизм розглядається як соціальний феномен, що виявляється в політичному, психологічному та інших контекстах і пов'язаний з проблемою виживання індивіда та здійснює сильний вплив на всі сторони життя людини, починаючи від поведінки і закінчуючи світоглядом.

А. Клочко [7] національно-патріотичне виховання курсантів, слухачів та студентів пропонує здійснювати на основі дотримання певних принципів за такими напрямками діяльності, як духовно-моральний, культурно-історичний, громадсько-правовий, військово-патріотичний.

Проведений аналіз літературних джерел з проблеми, що стосується виховання патріотизму в курсантів, дозволяє дійти висновку, що мають місце суперечності між потребою суспільства у вихованні офіцерів, які свідомо ставляться до долі держави, та відсутністю методики патріотичного виховання; можливістю забезпечення патріотичного виховання під час навчання майбутніх офіцерів у закладі вищої освіти та реалізацією форм патріотичного виховання, що впливають на формування патріотичної свідомості майбутніх працівників пенітенціарної системи.

Мета статті полягає в узагальненні різних підходів до патріотичного виховання та визначенні ефективних форм та методів національно-патріотичного виховання майбутніх працівників пенітенціарної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистість майбутнього працівника пенітенціарної системи під час навчання в закладі вищої освіти формується у процесі безпосередньої взаємодії із внутрішнім та зовнішнім середовищем, що суттєво впливає на поведінку, почуття відданості своєму народу, врешті-решт визначає готовність до захисту інтересів Батьківщини. Саме тому освітній процес у закладі вищої освіти має бути спрямований на патріотичне виховання, яке є пріоритетним серед інших видів виховання і дозволяє орієнтувати суб'єктів навчання на спільну діяльність, що виявляється в розширенні історичної і соціальної пам'яті, засвоєнні культурних та духовних традицій українського народу, вихованні таких якостей, як моральність, здатність до самопожертви, відповідальність за себе та свій народ, любов до Батьківщини, готовність до виконання обов'язків громадянина України тощо.

Зокрема В. Медведєв визначає патріотизм “як стійку загальну рису особистості сучасного правоохоронця, яка інтегрує в собі окремі характеристики спрямованості (інтереси, ціннісні орієнтації, переконання), характеру (рішучість, цілеспрямованість, наполегливість, організованість) та емоційно-почуттєвої сфери (радість, гордість, прив'язаність)” [8, с. 21].

А. Ключко метою національно-патріотичного виховання називає “формування і розвиток патріотизму, як важливої духовно-моральної і соціальної цінності, виховання людини з почуттями національної гордості, громадянської гідності, соціальної активності, любові до Батьківщини, здатної виявити їх як у захисті держави та її інтересів, так і в розбудові громадянського суспільства” [7, с. 17].

Зважаючи на вищевикладене, патріотичне виховання має ґрунтуватися не лише на духовній складовій та усвідомленні особистістю себе, як частки певного народу, а й на поведінці, яка виявляється в конкретних діях, що

пов'язані із вшануванням історичних дат, видатних постатей української історії, захисті інтересів держави та дотриманні й повазі її законів.

Багато хто з дослідників патріотичного виховання до його принципів відносить такі, як: національна спрямованість навчання і виховання у закладі вищої освіти; самоактивність та саморегуляція особистості; полікультурність; соціальна відповідальність; історична і соціальна пам'ять; культурне наслідування та дотримання історичних релігійних та культурних традицій українського народу [7]; виховання почуття гордості за свою країну; повага до державної символіки; дбайливе ставлення до національного багатства – мови, культури, традицій; формування корпоративного духу та відповідальності, гордості за свій колектив; виховання на прикладах української історії; забезпечення духовної єдності, наступності і спадковості поколінь; формування правильності життєвого вибору [3] тощо.

Погоджуючись із такими поглядами вчених на патріотичне виховання, вважаємо, що воно має стати предметом розгляду під час вивчення майбутніми працівниками пенітенціарної системи таких навчальних дисциплін, як: історія, філософія, культурологія, пенітенціарна політика та пенітенціарна система України, кримінально-виконавче право, пенітенціарна педагогіка, пенітенціарна психологія, безпека життєдіяльності та ін.

Методи та форми патріотичного виховання, що можуть бути використані під час вивчення зазначених дисциплін, залежать від специфіки навчального матеріалу та видів занять, організації самостійної роботи курсантів.

Від викладачів вимагається, щоб подача навчального матеріалу викликала інтерес та зацікавленість з боку курсантів, торкалася їх уявлень про національну ідентичність, причетність до історичного розвитку українського народу та відповідальності за його майбутнє. Методами, що сприяють вияву активності курсантів, є проблемні методи (дискусії, диспути, дебати, відкритої трибуни, демократичний діалог та ін.), ігрові методи (ситуаційно-рольові ігри, ділові ігри, ігри-драматизації, тренінги тощо), пізнавальні ("мозкова атака", гронування, інтелектуальний аукціон, ситуативні задачі та ін.), методи аудіо- та

візуалізації (перегляд відеофільмів; аналіз художніх картин, малюнків; прослуховування записів та ін.), методи практичних дій (участь в урочистих заходах з нагоди Дня незалежності України, Дня Прапора України, Дня Конституції України, Дня захисника України та ін.), методи комунікації (участь у міжнародних форумах, проектах, науково-практичних заходах), методи самостійної роботи (читання книг, періодичних видань, робота з Інтернетом тощо).

Проблемні методи передбачають виділення ситуацій, обставин, явищ, подій, що містять приклади, які дозволяють побудувати навколо них обговорення з виділенням позицій характеру, поведінки учасників, які виявили якості, притаманні патріоту.

Наприклад, може бути наведена ситуація, коли в телевізійній передачі одні учасники захищають нововведення, що пов'язані з обов'язковістю використання української мови в освітньому процесі, а інші говорять про застосування мов національних меншин замість української мови в загальноосвітніх школах.

Серед проблемних питань, винесених на обговорення, можуть бути такі як:

чому виникла така мовна проблема?

що буде, якщо в Україні в загальноосвітній школі українська мова не буде обов'язковою до вивчення?

чи можна виховати патріота, якщо він не буде вивчати українську мову?

наскільки мова впливає на розвиток людини, її світогляд, загальну культуру, ідентифікацію з народом, часткою якого вона є?

Під час заняття з використанням проблемних методів, курсантів потрібно орієнтувати на практичну складову занять, адже їм у подальшому доведеться вступати в дискусію з представниками різних регіонів України, які мають власну точку зору на різні питання, в тому числі й мови. Наведення переконливих та аргументованих доказів є невід'ємною складовою соціально-виховної роботи із засудженими.

Ігрові методи дозволяють через розподіл ролей імітувати реальні дії учасників гри в змодельованій ситуації. Подібна взаємодія характеризується тим, що її учасники своєю поведінкою намагаються досягти поставлених цілей. У розрізі патріотичного виховання інструкції для учасників рольової гри можуть містити опис ситуацій, де виявляється ставлення до суверенітету України, недоторканності кордонів, територіальної цілісності, права народу на самовизначення. Під час зворотного зв'язку, в процесі обговорення результатів гри до учасників можуть ставитися питання, що стосуються їх відчуттів того, наскільки:

учасник, який грав роль співробітника пенітенціарної системи, міг вислухати співрозмовника, толерантно поставитися до його переконань, наведених прикладів і аргументів, почуттів;

наскільки співробітник послідовно, грамотно, впевнено доводив власну позицію, керувався при цьому законодавством України, міжнародними нормами, з повагою ставився до позиції іншого учасника та відстоював позицію, яка ґрунтується на патріотизмі;

як учасник, який грав роль співробітника, впливав на свого опонента, дотримувався чистоти української мови, використовував народні прислів'я, приказки з літературних творів, поезії, філософії;

як наприкінці гри узагальнював інформацію, з'ясовував розуміння основних підходів, принципів, ставлень учасника, який грав роль опонента, до питань, що стосуються патріотизму.

Пізнавальні методи орієнтують курсантів на здобуття нових знань, сприяють набуттю навичок логічного мислення, правильного умовиводу, знаходженню істини під час індивідуальної та групової роботи. Ці методи належать до групи активних методів навчання ще й тому, що курсанти можуть виступати в ролі не об'єкта, а суб'єкта навчання. Наприклад, метод гронування може бути використаний для визначення складових понять "Батьківщина". Притому курсанти мають розглянути такі складові цього поняття, як: умови існування держави (органи влади, збройні сили, закони, Конституція, кордони

тощо), фізичні особи, які проживають на території держави (громадяни, які виконують конституційні обов'язки, дотримуються законів держави, є патріотами, поважають її традиції, культуру, мову, віддані служінню народу України, готові стати на захист її суверенітету тощо) та ін. Курсанти можуть далі розкривати кожний із компонентів, що входять до складових поняття “Батьківщина”. Цей метод дозволяє сконцентрувати увагу курсантів на найбільш важливих складових розуміння патріотизму як невід’ємної складової державності, де людина та її почуття, ставлення, поведінка відіграють головну роль.

Методи аудіо- та візуалізації матеріалів, що висвітлюють діяльність певних історичних осіб, подій та їх наслідків, наводять приклади героїчних вчинків патріотів, які своїм життям доводили відданість українському народу і заслужили цим повагу та пошану з боку сучасників та їх нащадків. Під час відбору аудіо- та відеоматеріалів потрібно враховувати місце та час, відведений на проведення заняття, тривалість презентації та насиченість її фактичним матеріалом, якість його виготовлення, емоційну забарвленість, сюжет, можливість обговорення після прослуховування чи перегляду, враховуючи властивості пам'яті. Перед початком прослуховування чи перегляду курсанти мають отримати перелік питань, на які потім вони повинні дати відповіді. Це сприятиме їх активності сприйняття та змістовності подальшого обговорення.

Методи практичних дій характеризуються безпосередньою участю значної кількості курсантів у різноманітних заходах. Ця участь не обмежується присутністю курсантів. Вони, як правило, виконують Гімн України, вшановують підняття Прапора України, проходять урочистим маршем, покладають квіти, влаштовують плац-парад, флешмоби, організовують виставки тощо. Притому курсанти ознайомлюються з історичними подіями, що передували тій чи іншій визначній даті, стають безпосередніми виконавцями патріотичних заходів.

Методи комунікації, незважаючи на здавалось би простоту та повсякденність їх використання в контексті організації та проведення різних

науково-практичних та інших заходів, потребують ретельної підготовки їх учасників. Тематика заходів вимагає від учасників опрацювання значної кількості інформаційних джерел, критичний аналіз прочитаного, виділення проблемних моментів, висловлення власної точки зору на розв'язання тих чи інших питань, дискусію з опонентами тощо. Усе це вимагає від викладачів, які організовують подібні заходи, ретельного підбору тематики та допомоги курсантам у підготовці виступів. Подібна практика є елементом науково-дослідної роботи та скеровує активність курсантів на пошук нової інформації, закріплення раніше набутих знань, розширює їх світогляд та світосприймання через призму патріотичного виховання.

Методи самостійної роботи є продовженням аудиторних занять зазначених дисциплін та дозволяють виробити вміння й навички самовдосконалення, саморозвитку, самоконтролю, які потім знадобляться в житті кожного курсанта. На самостійну роботу можуть виноситися завдання, що пов'язані не тільки з читанням книжного матеріалу, а й переглядом телепередач, дискусійних майданчиків, новин, подій, що відбуваються на території країни та за її межами в культурному, політичному, спортивному, економічному, екологічному житті, тощо. Обов'язковим етапом навчання є контроль самостійної роботи курсанта з боку викладача. Це дозволяє стимулювати останнього, організувати роботу навколо тих моментів, які самостійно опрацювали курсанти, показати значущість цієї роботи тощо.

Висновки. Метою патріотичного виховання є формування особистісних якостей, ставлень, інтересів, громадянської позиції, почуттів, які визначають людину як патріота. Цей процес не відбувається довільно, а тому мають бути застосовані методи, в основі яких знаходяться принципи, що дозволяють визначати напрями патріотичного виховання, а також підходи до роботи з молоддю. Самі методи є засобом досягнення мети, і від їх різноманітності, способу використання, форм роботи, ініціативи як викладачів, так і курсантів залежить кінцевий результат – формування патріотичних почуттів.

Список використаної літератури

1. Бурдін М. Ю. Національно-патріотичне виховання курсантів та студентів у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання МВС України як невід'ємна складова виховної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.). Харків, 2017. С. 16–18.
2. Мірошніченко В. Сутність патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників. *Нова пед. думка*. 2010. № 3. С. 100–103.
3. Мартин О. Формування патріотизму у майбутніх офіцерів та чинники, які його визначають. URL : file:///C:/Users/Comp%201/Downloads/МАРТИН%20-%20СТАТТЯ%20-%20патріотизм%20(1).pdf
4. Медведєв В. С., Шевченко О. М. Психологічні особливості патріотичного виховання курсантів у вищих навчальних закладах МВС України. *Юридична психологія та педагогіка*. 2011. № 1. С. 123–130.
5. Єршова В. Педагогічні проблеми підготовки майбутніх офіцерів Національної гвардії України на сучасному етапі. *Збірник наукових праць Нац. акад. Держ. прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 3(10). С. 72–82.
6. Євдокімова О. О. Патріотичне виховання правоохоронців: психологічний аспект. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 30 бер. 2018 р.). Харків, 2018. С. 14–16.
7. Ключко А. М. Національно-патріотичне виховання молоді в Харківському національному університеті внутрішніх справ. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 30 бер. 2018 р.). Харків, 2018. С. 16–18.
8. Медведєв В. С. Патріотизм як характеристика особистості сучасного правоохоронця. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 30 бер. 2018 р.). Харків, 2018. С. 19–22.

Tohochynskiy O. Forms and Methods of Patriotic Education of Future Penitentiary System Officers

Patriotic education is an important part of the penitentiary staff's outlook forming, which has to work with people who have different points of view on events taking place in Ukraine. Conducting social and educational work with convicts involves the availability of knowledge and skills to organize work aimed at patriotic education. Studying at a higher educational institution involves the use of forms and methods of patriotic education that allow instill a respectful attitude to the traditions of Ukrainian people, their language, culture, and state symbols.

Interpenetration of forms of work aimed at cadets' patriotic education and formation of their personality is impossible without taking into account the factors that enhance the patriotic component of educational process and create a favorable external environment and form through the sense intellectual, volitional, cognitive sphere of the penitentiary officer, as a person who consciously fulfilling his professional duty, is a representative of the state institution and a patriot.

Insufficient attention paid to patriotic education negatively affects not only the attitude of the future employee towards professional activity, but also causes a lot of problems in further work, because his patriotism is passed on to his colleagues, subjects of educational influence, that is, convicts.

Different approaches to patriotic education of cadet youth are presented in the article. The analysis of publications covering the conditions for the implementation of cadets' patriotic education, the principles and organizational forms of this work made it possible to isolate groups of methods that can be used in the process of future officers' of the Penitentiary System patriotic education, namely: problematic methods (discussions, disputes, debates, open tribunes, democratic dialogue, etc.), game techniques (situational role games, business games, dramatizing games, training, etc.), cognitive ("brain attack", clustering, intellectual auction, with practical tasks, etc.), methods of audio and visualization (video review, pictures, analysis of artistic paintings, drawings, listening to recordings, etc.), methods of practical actions (participation in solemn events on the occasion of the Independence Day of Ukraine, the Day of the Flag of Ukraine, Day of the Constitution of Ukraine, Day of Defender of Ukraine, etc.), the methods of communication (participation in international forums, projects, scientific and practical events), methods of independent work (reading of books, periodicals, work with the Internet, etc.).

The given methodology of patriotic education is based on the experience of patriotic education during the teaching of such disciplines as: History, Philosophy, Culturology, Penitentiary Policy and the Penitentiary System of Ukraine, Criminal and Executive Law, Penology, Penitentiary Pedagogy, Penitentiary Psychology, Life Safety, etc.

Thus, the purpose of patriotic education is forming of personal qualities of attitudes, interests, citizenship, feelings that define a person as a patriot of his country. This process does not occur randomly, and therefore methods, which are based on principles, that allow determine the directions of patriotic education and approaches to working with young people should be applied. The methods themselves are means to achieve the goal and on their diversity, the way of using, the forms of work, the initiatives of both teachers and students depends the final result, the formation of patriotic feelings.

Key words: *patriotism, patriotic education, future Penitentiary System officers, methods of patriotic education, forms and principles of patriotic education.*